

O'SMIR YOSHIDAGI BOLALARNING BILIM Olishga BO'LGAN MOTIVATSIYASINI OSHIRISH

Yusupova Diloromxon Sabirdjanovna

Andijon davlat universiteti Pedagogika fakultetii Umumiy
pedagogika kafedrasio'qituvchisi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.6585339>

MAQOLA TARIXI

Qabul qilindi: 10-may 2022

Ma'qullandi: 14- may 2022

Chop etildi: 27- may 2022

KALIT SO'ZLAR

O'smir, shaxs, motivatsiya, psixologik muhofaza, maktab, havotirlanish, tafakkur, o'rganish motivatsiyasi, katta maktab o'quvchilari, motiv.

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada o'smirlar haqida gap boradi. O'smirlik davri qiyinchiliklari o'smir bolani bilim olishga bo'lgan motivatsiyasini oshirish zaruriy hisoblanadi. O'smir o'tish davridagi yosh davri bo'lib u katta maktab yoshi va o'spirinlik davrlarining o'rtasida joylashgan. O'smirlarni to'g'ri tarbiyalash ,o'z qiziqishlari darajasida ularni qiziqitirish kelajakka qo'yilgan mustahkam poydevordir.

O'smirlik yoshi haqida gapirar ekanmiz bu yosh davrining qanchalik murakkab, o'rganilishi qiyin bo'lgan yosh davrlaridan biri hisoblanishini ta'kidlash joizdir. Har bir yoshni o'z yoshiga nisbatan ko'pmi ozmi ichki kechinmalari, orzu-istaklari, intilishlari qolaversa eng asosiylaridan biri bo'lgan mativ hamda mativatsiyalari alohida o'rin tutadi.

Mativatsiya haqida qancha ko'p o'rganmaylik u inson hayotiy faoliyatida qanchalik zarur ekanligini bilib olamiz. Insonni faoliyatga undovchi asosiy kuchlardan biri ham mativatsiyadir. Insonda mativatsiya bo'lmas ekan u hayotda nima maqsadda yashayotganini bilmaydi, anglamaydi. Insonga aytilgan birgina yaxshi so'zdan ham inson katta mativatsiya olishi mumkun. Erta tongdan boshlangan kunning qanday o'tishi qay holatda uyg'onganligiga ko'p tomonlama bog'liqdir. Siz yaxshi kayfiyatda onaggizni

turing o'g'lim yoki qizim sizni buyuk ishlar kutmoqda degan so'zi bilan uyg'onish bu katta baxt katta mativatsiyadir.

Keng ma'noda olingan "motivatsiya" atamasi psixologiyaning barcha sohalarida qo'llaniladi, bu insonning maqsadli xatti-harakatlarining sabablari va mexanizmlarini o'rganadi. Motivatsiya - bu shaxsni ichki va tashqi omillar ta'sirida muayyan xatti-harakatlar va faoliyatga undashning murakkab jarayonidir. Motivatsiya - bu bolaning ichki dunyosining ko'p bosqichli o'zaro ta'sirining natijasi - birinchi navbatda, uning ehtiyojlari va bu ehtiyojlarni qondirishga qodir bo'lgan rag'batlantirishlar, shuningdek, rag'batlantirishni idrok etish amalga oshiriladigan va unga qaratilgan faoliyat paydo bo'ladigan vaziyat va uni qabul qilishdan iboratdir..

«O'smirlik yoshining mohiyati shundan iboratki, o'smir bir- muncha faolroq ijtimoiy

muhitga yetilgan bo'lib, bolalik chog'ida vujudga kelgan eski munosabatlarni buzib, ana shu muhit uchun kurasha boshlaydi». Har bir o'smir muvaffaqiyatli ishlar bilan tevarak-atrofdagi odamlar o'rtasida o'z shaxsini tasdiqlashga intiladi.

Ushbu o'smirlar nihoyatda taqlidchan bo'lib, ularda hali aniq bir fikr, dunyoqarash shakllanmagan bo'ladi. Ular tashqi ta'sirlarga va hissiyotlarga juda beriluvchan bo'ladilar. Shuningdek, ularga mardlik, jasurlik, tantiqlik ham xosdir. Tashqi ta'sirlarga beriluvchanlik o'smirda shaxsiy fikrni yuzaga kelishiga sabab bo'ladi, lekin bu shaxsiy fikr aksariyat hollarda asoslanmagan bo'ladi. Shuning uchun ham ular ota-onalarning, atrofdagi kattalarning, ustozlarning to'g'ri yo'lni ko'rsatishlariga qaramay, o'z fikrlarini o'tkazishga harakat qiladilar. O'smirlarda farosatlilik, tejamkorlik, ehtiyotkorlik va uzoqni ko'ra bilishlik kabi psixik xususiyatlar hali yetishmaydi. Tengdoshlari, shuningdek, sinfdoshlari guruhida o'smir o'zining kelishuvchanlik xususiyati bilan namo-ron bo'ladi. O'smir o'z guruhiga bog'liq va qaram bo'lgani hol-da shu guruhning umumiy fikriga qo'shilishiga va uning qarorini doimo bajarishga tayyor bo'ladi. Guruh ko'pincha o'smirda «biz» hissining shakllanishiga yordam beradi va uning ichki holatini mustahkamlaydi. O'smir yoshdagi bola uchun do'st tanlash juda katta ahamiyatga ega. O'smirlik davrida do'stlik juda qadrli hisoblanadi. Do'stlar doimiy ravishda ruhan, qalban yaqin bo'lishga ehtiyoj sezadilar. Bu ehtiyoj o'smir do'stlarning hol-ahvol so'rashishi va ko'rishishlarida birga o'tirish va birga yurishga harakat qilishlarida ko'rinadi. Ko'pgina ana shunday juda yaqin munosabatlar, o'smirlarning shaxs bo'lib shakllanishida, hamkorlikdagi

harakatlariningizini qalbi va xotirasida bir umrga saqlanib qoladi.

Bu yoshda bolaning shaxsiyatini rivojlantirishda muhim yutuq "men kerak" motivining "men xohlayman" motividan ustunligidir. Kichik maktab yoshi bolaga yangi sohada yangi yutuqlarni va'da qiladi inson faoliyati- o'rgatish. Boshlang'ich maktabda bola maxsus psixofizik va aqliy harakatlarni o'rganadi, ular yozish, arifmetik operatsiyalar, o'qish, jismoniy tarbiya, rasm chizish, qo'l mehnati va boshqa turlarga xizmat qilishi kerak. o'quv faoliyati... Kattalar va tengdoshlar bilan yangi munosabatlarda bola o'zini va boshqalarni aks ettirishda davom etadi. Ta'lim faoliyatida, e'tirofda da'vo qilib, bola ta'lim maqsadlariga erishish uchun o'z irodasini amalga oshiradi. Muvaffaqiyatga erishish yoki muvaffaqiyatsizlikka uchraganda, u birgalikda salbiy shakllanishlar tuzog'iga tushadi (boshqalardan ustunlik hissi yoki hasad). Boshqalar bilan tanishish qobiliyatining rivojlanishi salbiy shakllanishlarning bosimini engillashtirishga va qabul qilingan ijobiy muloqot shakllariga aylanishiga yordam beradi.

Zamonaviy motivatsiya nazariyalarining kelib chiqishini psixologik bilimning o'zi birinchi paydo bo'lgan joyda izlash kerak. Bu motivatsiyani o'rganish bo'yicha taniqli amerikalik mutaxassis Datkinson tomonidan taklif qilingan sxemaga yordam beradi. Hozirgi versiyada u darslik muallifi tomonidan o'zgartirilgan va to'ldirilgan (65-rasm).

Inson motivatsiyasining mohiyati va kelib chiqishi haqidagi qarashlar ushbu muammoni o'rganish davomida ko'p marta o'zgartirgan, ammo ular doimo ikkita falsafiy oqim o'rtasida joylashgan: ratsionalizm va irratsionalizm. 19-asrning o'rtalarigacha

bo'lgan antik faylasuflar va ilohiyot olimlarining asarlarida 1-sonli aniq ifodalangan ratsionalistik pozitsiyaga ko'ra, inson hayvonlarga hech qanday aloqasi bo'lmagan o'ziga xos turdagi noyob mavjudotdir. U va faqat u aql, tafakkur va ong bilan ta'minlangan, iroda va harakatlarni tanlash erkinligiga ega, deb ishonilgan.

Har bir talabani o'ziga xos xususiyatlari bor, shu jumladan motivatsion sohada Ideal holda, o'rganish motivlarini shakllantirish yo'llari har bir talabani ta'lim motivatsiyasining boshlang'ich darajasini va uning individual xususiyatlarini hisobga olgan holda belgilanishi kerak. Tuzatish ishi - motivatsiyaning past darajasiga olib kelgan sababni bartaraf etishga qaratilgan o'qituvchining faoliyatidan iboratdir.. Agar bu o'rganish qobiliyati bo'lsa, unda tuzatish zaif aloqalarni aniqlashdan boshlanishi kerak. Ushbu ko'nikmalar umumiy va maxsus bilim va ko'nikmalarni o'z ichiga olganligi sababli, ikkalasini ham tekshirish kerak. Zaif aloqalarni yo'q qilish uchun ularni bosqichma-bosqich rivojlantirish kerak. Shu bilan birga, mashg'ulot individual bo'lishi kerak, bunda o'qituvchini ko'ngilochar syujetli harakatlar, vazifalarni bajarish jarayoniga kiritish kerak. Ish jarayonida o'qituvchi talabani muvaffaqiyatini nishonlashi, uning muvaffaqiyatini ko'rsatishi kerak. Bu juda ehtiyotkorlik bilan bajarilishi kerak.

Ko'pincha, maktabda bo'lgan birinchi kunidayoq, o'quvchi endi o'zini avvalgidek tuta olmasligini bilib oladi: u xohlaganida turolmaydi; orqada o'tirgan talabaga murojaat qila olmaysiz; buni qachon qilishni xohlayotganingizni so'ra olmaysiz va hokazo. Bunday hollarda o'quvchida maktabdan, o'qituvchidan qo'rqish asta-sekin paydo bo'ladi. O'quv faoliyati quvonch

keltirmaydi. Bu muammo haqida signaldir. Bunday sharoitda hatto kattalar ham uzoq vaqt ishlay olmaydi. Agar shunday bo'lsa, boshlang'ich maktabda ba'zi bolalarda nevroz paydo bo'lishi ajablanarli emas.

O'smir yoshlarning xulq-atvori va faoliyatlarida ba'zan o'zlarining kuchlari yetmaydigan qarama-qarshiliklar paydo bo'ladi. Asosiy qarama-qarshilik juda ko'p orzu-tilaklarni vujudga keltiruvchi, jadal ortib borayotgan jismoniy, ma'naviy va moddiy ehtiyojlar bilan ularni qondirish uchun nihoyatda cheklangan hamda ko'p jihatdan yetarli bo'lmagan imkoniyatlari o'rtasidagi qarama-qarshilikdir. O'smirning o'z kuchiga to'la ishonmasligi uni butun vositalar bilan shunchaki o'zini katta kishi bo'lib qolganligini ta'kidlashga majbur qilibgina qolmay, shu bilan birga bu tuyg'uni yetarli baholay olmaslik holatini ham vujudga keltiradi. Bu o'z navbatida kattalarga qo'pol munosabatda bo'lish va agressivlikni hamda ota-onalar bilan o'qituvch darning maslahat va talablarini pisand qilmaslik kabi xulq-atvor alomatlarini ham keltirib chiqaradi.

O'smir o'z faoliyatini muayyan prinsip, e'tiqod va shaxsiy nuqtayi nazari asosida tashkil qila boshlaydi. O'smir shaxsini tarkib toptirishda uning atrof-muhitga, ijtimoiy hodisalarga, kishilarga munosabatini hisobga olish lozim. Psixologlar o'tkazgan tadqiqotlardan ko'rinadiki, o'smirlarning ko'pchiligi qat'iyatlilik, kamtarlik, mag'rurlik, samimiylik, dilkashlik kabi ma'naviy, axloqiy tushunchalarni to'g'ri anglaydilar. Ularning turmush tajribasida fan asoslarini egallash natijasida barqaror e'tiqodiy va ilmiy dunyoqarash tarkib topadi, shular zaminida axloqiy ideallar yuzaga kela boshlaydi.

Ma'lumki, o'smirlik davrida o'smirning «men»i qaytadan shakllana boradi. Uning

atrofidagilari ayniqsa, o'z-o'ziga bo'lgan munosabati, qiziqishlari, qadriyatlarini yo'nalishi keskin o'zgaradi.

O'smir yoshdagi bolani birinchi galdagi intilishi, u o'zini endi kichkina bola emas, balki katta bo'lib qolganligini atrofidagilarga ishonitirishdan iboratdir. Mustaqil ishlar qilishga uringan o'smir shunday qilishga haqqi borligiga o'zini-o'zi ishonitiradi, chunki men endi «katta bo'lib qoldim» deb o'ylaydi. Shuning uchun ham psixologlar «katta bo'lib qolganlik tuyg'usi»ni shaxsning o'smirlik yoshidagi eng asosiy yangilik sifatida talqin qiladilar.

S.Vigotskiy o'smirlik davrida qiziqishlarning o'zgarishiga bog'liq ravishda ikki fazani (salbiy va ijobiy) ajratib ko'rsatgan. Salbiy faza ilgari qiziqishlarning so'nishi va yangi dastlabki jinsiy qiziqishlarning paydo bo'lishi bilan bog'liq. Bunda quyidagi salbiy xulq-atvor ko'rinishlari namoyon bo'ladi: ish qobiliyatining, o'zlashtirishning pasayishi, o'smirning qo'polligi va yuqori qo'zg'aluvchanligi, uning o'zidan qoniqmasligi va xavotirlanish va sifatleri ijobiy faza keng, chuqur yangi qiziqishlarning paydo bo'lishi bilan xarakterlanadi. O'smirda boshqalarning va o'zining psixologik kechinmalariga qiziqish paydo bo'ladi.

O'smirlar guruhida o'zini-o'zi psixologik muhofaza qilish jarayoniga e'tiborini qaratar ekan, Sh.R.Baratovning shogirdi E.M.Muxtorov o'smirlardagi o'zini-o'zi psixologik muhofaza qilish haqidagi tasavvurlarning shakllanishi eng avvalo ulardagi maktab hayotiga, o'zini o'zi baholashga, shaxslararo umumiy muloqotga bog'liq bezovtalik me'yorlariga, shuningdek, O'smirlar faolligini ta'minlovchi xotirjamlik, g'ayrat-shijoatlilik, hissiy ko'tarinkilik, o'z-o'ziga ishonchlik

sifatlariga mutanosiblik yoki nomutanosiblik ko'rsatkichlarining namoyon etilishi bilan bog'liqligini ko'rsatadi. Muallif o'smirlardagi o'zini o'zi adekvat hissiy baholash va ijtimoiy vaziyatga bog'liq me'yoriy bezovtalik motivatsiyasi ko'rsatkichlariga psixologik muhofaza mezonlari si-fatida qaraydi.

Xavotirlanishning ijodiy tafakkurga ta'sirida o'quv motivatsiyasining bilvositalovchi ro'li mavjud. Ichki o'quv motivatsiyasi ustun bo'lganda xavotirlanish ijodiy tafakkurning namoyon bo'lishiga ta'sir ko'rsatmasligi, tashqi motivatsiya ustun o'quvchilarda esa ushbu ta'sir ma'lum darajagacha stimuly va zifasini bajarib, xavotirlanishning yuqori darajasida esa ijodiy tafakkurning susayishiga sabab bo'lishi aniqlandi. Shuningdek, o'quvchilardagi ichki o'quv motivatsiyasining yuqori bo'lishi shaxs bilan bog'liq xavotirlanishning pasayishiga olib kelsa, tashqi o'quv motivatsiyasining ustunligi shaxs bilan bog'liq xavotirlanishning ortishiga sabab boladi. Ichki motivatsiya ustun bo'lganda taqdimot natijalarining past bo'lishini, tashqi motivatsiya ustun bo'lganda esa aksincha, ijodiy tafakkur mahsullarini taqdim etish darajasining yuqori bo'lishini ko'rish mumkin.

Xulosa qilib shuni aytish mumkinki, o'smirlik davri juda murakkab davrdir. Bu davrda bolalarni o'qishga qiziqitirish ozmuncha qiyin bo'ladi. Bu yoshdagi bolalarda bo'ladigan psixik zo'riqishlar o'qishga bo'lgan qiziqishining pastligi o'rganilib bunga psixologlar tomonidan yechim izlab topiladi. O'smirlarni o'qishga qaytarishda motivatsiya muhim. O'smir yoshidagi bolaga motivatsiya berar ekansiz avvaliga u bola sizni eshitmaydi, go'yoki siz boshqa insonga gapiryabsiz. Sekin astalik bilan bolaning tilini topib suhbatlashib

uning dardini eshitib ushbu holatga biror bir chora qo'llaniladi. O'smirlik yoshidan o'zimiz ham bir paytlar o'tganmiz jirraki, jahldor, ba'zida kamgap, hushmuomila inson bo'lganman deb aytsam mubolag'a bo'lmaydi, yoshligida qanday bu davrdan o'tganimni ustozlar, tanishlar, yaqin qaridoshlar ko'p ko'p eslatib turishadi. Siz psixolog ekansiz ushbu yosh davridagi bolalar bilan ishlaganda juda ehtiyotkor, etiborli bo'lishni tavsiya qilib qolgan bo'lardim. Hech bo'lmaganda o'z farzandingizni tarbiyasi uchun buni bilib qo'yganingiz yaxshi.

Tadqiqot natijasida maktab o'quvchilarining ta'lim faoliyati turli xil motivlarning butun tizimi tomonidan rag'batlantirilishi aniqlandi. Turli yoshdagi bolalar va har bir bola uchun barcha motivlar bir xil rag'batga ega emas. Ulardan ba'zilar asosiy, etakchi, boshqalari - ikkinchi darajali, ikkilamchi, mustaqil ma'noga ega emas. Ikkinchisi har doim u yoki bu tarzda etakchi motivlarga bo'ysunadi. Ba'zi hollarda bunday etakchi motiv sinfda a'lochi o'rinni egallash istagi, boshqa hollarda - oliy ma'lumot olish istagi, uchinchi - bilimga qiziqish bo'lishi mumkin. Ushbu o'qitish motivlarining barchasini ikkita keng toifaga bo'lish mumkin. Ulardan biri o'quv faoliyatining mazmuni va uni amalga oshirish jarayoni bilan bog'liq; boshqalar bolaning atrof-muhit bilan kengroq munosabati bilan. Birinchisi, bolalarning kognitiv qiziqishlari, intellektual faoliyatga bo'lgan ehtiyoj va yangi ko'nikmalar, ko'nikmalar va bilimlarni o'zlashtirish; boshqalar bolaning boshqa odamlar bilan muloqot qilishda, ularni baholash va ma'qullashda, o'quvchining unga mavjud bo'lgan ijtimoiy munosabatlar tizimida ma'lum bir o'rinni egallash istagi bilan bog'liq. Tadqiqot shuni

ko'rsatdiki, ushbu ikkala motiv toifasi nafaqat o'quv, balki boshqa har qanday faoliyatni muvaffaqiyatli amalga oshirish uchun zarurdir. Faoliyatning o'zidan kelib chiqadigan motivlar sub'ektga bevosita ta'sir qiladi, uni maqsadli va tizimli amalga oshirishga to'sqinlik qiladigan duch kelgan qiyinchiliklarni bartaraf etishga yordam beradi. Boshqa turdagi motivlarning funktsiyasi butunlay boshqacha: sub'ektning hayoti davom etadigan butun ijtimoiy kontekst tomonidan yaratilgan bo'lib, ular ongli ravishda qo'yilgan maqsadlar, qabul qilingan qarorlar, ba'zan hatto odamning to'g'ridan-to'g'ri munosabatlaridan qat'i nazar, uning faoliyatini rag'batlantirishi mumkin. faoliyatning o'zi. Talabalarni axloqiy tarbiyalash uchun ularning ta'lim faoliyatining keng ijtimoiy motivlarining mazmuni qanday ekanligiga befarq bo'lishdan yiroqdir. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, ba'zi hollarda maktab o'quvchilari o'rganishni o'zlarining ijtimoiy burchi, kattalar ijtimoiy ishlarida ishtirok etishning alohida shakli sifatida qabul qiladilar. Boshqalarida esa, ular buni faqat kelajakda foydali ish topish va moddiy farovonligini ta'minlash vositasi sifatida ko'rishadi. Binobarin, keng ijtimoiy motivlar o'quvchining chinakam ijtimoiy ehtiyojlarini o'zida mujassamlashtira oladi, lekin ular shaxsiy, individual yoki xudbin motivlarni ham ifodalashi mumkin va bu o'z navbatida o'quvchining vujudga kelayotgan axloqiy xarakterini belgilaydi. Tadqiqot shuni ko'rsatdiki, motivlarning ikkala toifasi ham bola rivojlanishining turli bosqichlarida o'ziga xos xususiyatlar bilan tavsiflanadi. Turli yoshdagi maktab o'quvchilarida ta'lim motivatsiyasining xususiyatlarini tahlil qilish yoshga qarab ta'lim motivlarining o'zgarishining tabiiy

yo'nalishini va bu o'zgarish uchun qulay shart-sharoitlarni aniqlandi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. F.I.Xaydarov, Umumiy psixologiya, toshkent-2009
2. A.A. Volochkoy, B.A. Vyatkin. Boshlang'ich maktab yoshidagi ta'lim faoliyati individual uslubi /Psixologiya masalalari/- M.: 1999 y.
3. A.O. Proxorov, G.N. Gening. O'quv mashg'ulotlarida yosh o'quvchilarning aqliy holatlarining xususiyatlari /Psixologlar savollari/. -M.: 1998 y
4. Yosh va pedagogik psixologiya: darslik / nashr. Gamezo. - M.: Nauka, 1984. - 176 b.
5. Bozovik L.I. Shaxs va uning bolalikda shakllanishi. - M.: Pedagogika, 1968. -- 321s.
6. Vygotskiy L. S. Pedagogik psixologiya. - M., 1996. -- 340 b.
7. Markova A. K., Matis T. A., Orlov A. B. O'quv motivatsiyasini shakllantirish. - M., 1990. - 212 b.
8. Morozova N. G. Kognitiv qiziqish o'qituvchisi // Psixologiya va pedagogika, № 2, 1979 yil
9. E. E. Sapogova "Inson rivojlanishi psixologiyasi", M.: 2001 yil
10. Mirziyoev Sh.M. Buyuk kelajagimizni mard va olijanob xalqimiz bilan quramiz. - T.:O'zbekiston, 2017.
11. 2017-2021 yillarda O'zbekiston Respublikasini rivojlantirishning beshta ustuvor yo'nalishlari bo'yicha harakatlar strategiyasi// <https://www.lex.uz>
12. G'oziev E.G. Umumiy psixologiya. Toshkent. 2002.1-2 kitob.
13. Югай А.Х., Мираширова Н.А. "Общая психология" - Ташкент 2014.
14. Дружинина В. "Психология " Учебник. "Питер", 2003.